

Sehî Bey Divanı'nda Gönül

(Heart in the Divan of Sehî Bey)

Metin Aydın¹, Selahattin Aydın²

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:

12/11/2024

Kabul edildi/Accepted:

30/12/2024

Article Type:

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI:

10.48174/buaad.1583941

Gönül kavramı Türk edebiyatının tüm safhalarında olduğu gibi Klasik Türk edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Farsça "dil", Arapça "kalb ve fu'ad" sözcüklerine karşılık gelen gönül kavramı sözlükte; "iman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönü" olarak tanımlanmaktadır. Klasik Türk şiirinde gönül sözcüğü; saray, harabe, ev, köle, müşteri, padişah, ayna, pervane, kuş, deli, ârif, ölü, av, avcı, çocuk, pehlivan, gül bahçesi gibi birçok kavram ile benzerlik ilişkisi içinde kullanılmıştır. Ayrıca divan şairleri gönlü akıldan üstün tutmuş ve onu aşk hazinesinin bulunduğu yer olarak yüceltmişlerdir. Gönül, kimi zaman da âşğın dert ortağı veya onu sıkıntılara düşüren bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk şiirinde gönül kavramının tasavvufi çerçevede de sıklıkla işlendiğini görmekteyiz. Bu tür şiirlerde gönül, ilahî aşkın merkezi konumundadır. Bu yüce konumundan dolayı saf olarak kalmasına, kibir ve nefret gibi günahlarla kirlenmemesine özen gösterilmelidir. Bu makalede Sehî Bey Divanı'nda gönül kavramının hangi bağlamlarda kullanıldığı saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sehî Bey, gönül, divan, klasik Türk şiiri, âşık

© 2024 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Kaynak gösterme / To cite this article:

Aydın, M. & Aydın, S. (2024). Sehî bey divanında gönül. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 188-205. doi: 10.48174/buaad.1583941

Summary

Classical Turkish literature is a literary tradition that has existed for six centuries and has been a mirror of the deep-rooted culture and civilization of the Turkish nation. Although very valuable works have been produced in this field in the prose genre, classical Turkish literature has shown itself as a poetry literature. The backbone of classical Turkish literature, and therefore of classical Turkish poetry, is the theme of love. The heart is at the center of love as it is at the center of the body.

The heart can take on all the responsibilities that the lover takes on in classical poetry. Sometimes it is majnun, sometimes it is a dervish, sometimes it is a prisoner. It is the one who is drunk and the one who is in love. Sometimes it is Moses who is manifested on Mount Tur. Sometimes it is Mount Tur itself. Sometimes it is a jewel, sometimes a treasure full of jewels, and sometimes it is the ruin where this treasure is hidden. It is the heart that is a servant, a slave at the door of the beloved and generous like a sultan. The tavern and the mosque are both the heart. The heart is both the place where the secret of love is hidden and the place where this secret is manifested. Sometimes it is the lover and sometimes it is the rival of the lover. When it is in the lover, it is the place of love, when it is in the rival, it is the place of grudge and hatred.

The concept of heart has an important place in Classical Turkish literature as in all stages of Turkish literature. Many figures of speech are based on the word "heart" and many metaphors in classical Turkish poetry are created using this word. Heart is one of the most important materials used by the poet in the creation of his poetry. The concept of heart, which corresponds to the Persian word "dil" and the Arabic word "kalb", is defined in the dictionary as "the spiritual aspect of the heart, which is accepted to be the source of faith, love and hate, and all good and bad feelings". In classical Turkish poetry, the word heart is used in a relationship of similarity with many concepts such as palace, ruin, house, slave, customer, sultan, mirror, pervane (a winged insect), bird, madman, wise, dead, hunt, hunter, child, wrestler, rose garden. In addition, divan poets prioritized the heart over the mind and glorified it as the place where the treasure of love is located. Heart sometimes appears as the lover's partner in trouble or in a position that causes him trouble.

¹İzollu Çok Programlı Anadolu Lisesi, Öğretmen, aydin_metin@msn.com, Orcid: 0000-0002-2446-397X

²Kuyulu Ortaokulu, Öğretmen, selahattin@gmail.com, Orcid: 0009-0009-4247-7273

The heart is likened to a sea or ocean, mainly in terms of being wavy, overflowing, and having no end. Sometimes the sea becomes love, and the heart becomes the ship in that sea. Sometimes it is the wine itself, sometimes a tavern, and sometimes the place where the wine is made and sold. It is the slave and beggar of the beloved. It is Majnun, it is Farhad. The lover's heart constantly wants to be together with the beloved. Most of the time, even though the lover complains that he is in a difficult situation, he cannot prevent it. The lover is happy and peaceful to the extent that he is close to his beloved. The heart will also be happy to the extent that it is close to the beloved. Another aspect of the concept of heart is the heart of the beloved. The cruel, hard heart of the beloved appears before us in contrast to the suffering heart of the lover.

The heart is accustomed to troubles, it has wisdom. We see that the concept of heart is frequently used within the Sufi framework in classical Turkish poetry. In such poems, the heart is the center of divine love. Because of this exalted position, care should be taken to keep it pure and not to contaminate it with sins such as arrogance and hatred. In poems expressing both human and divine love, the heart is held superior to the mind. Sufism, which is an important source in the formation of Divan poetry, is based on love.”

For Turkish literature, more specifically for classical Turkish literature, the word “heart” is of great importance. The heart is the only place where the human self experiences all material and spiritual emotions. In this article, it is tried to determine in which contexts the concept of heart is used in Sehî Bey's divan.

Keywords: Sehî Bey, heart, divan, classical Turkish poetry, lover.

Giriş

Farsça “dil”, Arapça “kalb ve fu’âd” anlamlarına gelen gönül, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı” (TDK, 2005: 777) şeklinde tanımlanmaktadır. Dünya edebiyatlarının tamamında önemli bir yer tutan “gönül” kavramına, Türk edebiyatının bütün dönemlerinde sıklıkla rastlamak mümkündür.

“Gönül kelimesinin en eski Türkçede söylenişi, kön-kül’dü, zamanla köngül sesini ve yüzyıllarca bu sesle kullanıldı. Ona gönül sesini veren Türkiye Türkçesidir” (Banarlı, 2007: 80).

“Aşkın mekânı olarak gönül, aşk ile ilgili her türlü gelişmenin algılandığı, her türlü tecellinin meydana geldiği çok yönlü ve hassas bir yapıya sahiptir” (Yıldızhan, 1997: 9). Divan şairleri de şiirlerinde “kalb, gönül, dil” sözcüklerini sıklıkla kullanmışlardır:

Kimsenün hîç gönül âyînesini kırma sakın

Yohsa bin neşter olur hakkuna her bir mir‘ât *Belîğ, G³.17/3*

Sakın kimsenin gönül aynasını kırma. Yoksa o aynadan her bir parça senin için neşter olur.

Bir sınık gönül ele alup imâret eyle kim

Hak evin ma‘mûr ider şunlar ki gönül yaptılar *Rumelili Za‘îfî, G.73/3*

Kırık bir gönlü tamir etmeye çalış. Gönül yapanlar, Allah evini ma‘mûr etmiş olurlar.

Gönül yıkma gönül yap cins ü mezheb etmeyip tefrîk

Eder bu hak sözü yerde beşer gökde melek tasdîk *Fennî, Müsb.1/3*

³ Makalede nazım şekillerini ifade etmek için kullanılan kısaltmalar şunlardır: G. (Gazel), K. (Kaside), Müf. (Müfred), Müsb. (Müsebba).

Hiç kimseyi ayırmadan gönül yapmaya çalış, gönül yıkma. Bu sözü; yerde insanlar, gökte melek tasdik etmektedir.

Harâbelerde yatan mürde dilleri şâd it

Yıkuk gönülleri yap sen de Ka'be bünyâd it *Süheylî, G.30/1*

Harabelerde yatan ölü gönülleri mutlu et. Sen de Ka'be yapmak istiyorsan yıkık gönülleri tamir etmeye çalış.

Günümüzde de gönül kelimesinin yer aldığı birçok atasözü, deyim ve tamlamaya (Gönül almak, alçak gönüllü, gönül hoşluğu, gönül yapmak, yufka gönüllü, gönlü düşmek, gönlü kalmak, gönlü kırılmak, gönlü zengin, gönlüne taht kurmak, gönül vermek, gönül avutmak, gönül borcu, gönül dostu, gönül evi, gönül gözü, gönül huzuru, gönül köprüsü, gönül yarası, gönül yıkmak, gönül bağlamak, gönül derdi, gönül kuşu, gönül tahtı, gönül gözü...) rastlamak mümkündür.

“Gönül, şairin esinlerinin belirlediği, şiirlerinin zuhur ettiği kaynaktır. Gönül bir bakıma şairin kendisidir ya da şair gönülden ibarettir. Gönül insanın tüm manevî varlığının ve ruhî faaliyetlerinin merkezidir” (Güler, 2014: 64).

Gönül, tasavvuf ehline insanı Allah'a ulaştırmada en dolaysız ve kestirme yollardan birisi olarak kabul edilir. Tasavvuf yolunu 'gönül yolu' olarak kabul eden ve insanı 'gönül'den ibaret sayan bir bakış açısından söz etmek mümkündür (Akbalık, 2013: 22). Kalb; sûfilerin hemen hepsi tarafından vücutta kendine ait işlevini gören basit bir organ olarak değil de insanın mânevî dünyasında çok önemli işlevleri olan adeta her şeyin başladığı ve bittiği nokta olarak kabul edilen bir yer olarak görülmüştür (Yalçın, 2019: 34).

Kur'an-ı Kerim'de kalb kavramının doğrudan yer aldığı ayetlerden bazıları şunlardır⁴:

“Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.” (Bakara, 2/7).

“Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.” (Bakara, 2/10).

“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fişkirir. Taş vardır ki yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir.” (Bakara, 2/74).

⁴ Ayet mealleri, <https://www.kuranmeali.com> adresinden alınmıştır. [Erişim Tarihi: 26. 08. 2023]

“Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz de ilkin ona iman etmedikleri gibi (mucize geldikten sonra da inanmazlar) ve yine onları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalar dururlar.” (En’âm, 16/110).

“İşte onlar, Allah’ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafillerin ta kendileridir.” (Nahl, 16/108).

Klasik Türk şiirinde gönül ve aşk temalı birçok çalışma bulunmaktadır⁵. Biz de bu çalışmamızda XVI. yüzyılda *Heşt Behişt* adlı tezkiresi ile öne çıkan Sehî Bey’in Divanı’ndan⁶ hareketle gönül kavramıyla ilgili tasavvurları ele aldık.

SEHÎ BEY DİVANI’NDA GÖNÜL

1. Sevgiliye Düşkün Olması ve Ona Ulaşmaya Çalışması

Âşığın gönlü sürekli olarak sevgili ile bir arada olmayı ister. Çoğu zaman âşık, zor duruma düşmesinden dolayı şikayetçi olsa da bu duruma engel olamaz. Sehî Bey de beyitlerinde gönlünün bu arzusunu dile getirmektedir:

Cânâne kûyına yine dil azm idüp gider

Benzer ki Ka’be yolına düşdi sefer bana (G.5/3)

Ka’be’ye gitmek için yola çıktığım gibi gönül de sevgilinin köyüne gitmeye gayret göstermektedir.

Oldı dil bir serv-i bâlâ dilberün efgendesi

Bir melekdür kim olur mihr-i felek şermendes (G.275/1)

Gönül, bir selvi boylu güzelin düşkünü olmuştur. O melek kadar güzel olan sevgili karşısında güneş, mahcup olmaktadır.

Özenür gönlüm yine cânânı eyler ârzû

Gayrı nesne istemez cân anı eyler ârzû (G.196/1)

⁵ Klasik Türk şiirinde gönül ve aşk temalı bazı çalışmalar için bk. Gümüş, Kudret Safa (2013). Nedim Divanı’nda Gönül Kavramı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 353-363. Kola, Fatma (2016). Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (16. yüzyıl Divanlarında Aşk Redifli Gazellerden Hareketle. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (2), 1-28. Ekici, Hasan (2017). Nev’î Divanı’nda Aşk Üzerine Teşbihler. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (1), 21-36. Hünerli, Duygu D. (2017). Klâsik Türk Şiirinde Gönül. Edirne: Trakya Üniversitesi, Doktora. Akatay, Kübra (2018). Fuzûlî’nin Türkçe Divanı’ndaki Gazellerinde Gönül. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (2), 77-95.

⁶ Çalışmamızda Hakan Yekbaş tarafından hazırlanan *Sehî Bey Divânı* esas alınmıştır. İlgili çalışma için bk. Yekbaş, H. (2020). Sehî Bey Divânı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Gönlüm yine bir sevgiliyi arzu etmektedir. Başka bir şey istemez, sadece onu arzulamaktadır.

2. Hasta, dertli oluşu

Haste, Farsça bir kelime olup ve “hasta, rahatsız, sayrı” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2012: 387). Divan şairlerne göre, insanın rûhî yapısına tesir ederek onun mizacını bozan en temel olgu aşktır (Kemikli, 2007: 24). “Klasik şiirde âşık olan bîmâr; sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, işvesi ile hasta olmuştur. Aynı zamanda sevgilinin dudakları ile şifa bulmaya çalışan kişidir” (Güler, Babür: 2020: 46).

Haste yatar tîr-i gamzenden gönül

Kendüyi fark eyleyemez kandedür (G.89/6)

Gönül, sevgilinin gamze okundan dolayı hasta yatmaktadır, ne halde olduğunun farkında değildir.

Âlâm-ı hecr-i yâr ile dil dermend idi

Efsûn okudı hatt-ı lebi emsem eyledi (G.288/4)

Sevgiliden ayrı olmanın verdiği elemeler ile gönül dertlidir. Onun dudağındaki ayva tüyleri, tılsım okuyarak şifa vermektedir.

Tâkat getirmez iy kaşı yâ tîr-i gamzene

Tîg-i gamunla haste yatur yâredür gönül (G.145/3)

Ey kaşları yay gibi olan sevgili! Gönül, senin gamze oklarına tâkat gösteremez. Senin yan bakış kılıcın ile yaralıdır, hasta yatar.

3. Küçük saray, küçük konak

Âşığın gönlü hem saray hem de tahttır. Burada daima sevgilinin hayali bulunmaktadır (Yıldızhan, 1997: 9). Sevgilinin sürekli olarak gönülde kalması için âşığın daima gönlünü olumsuzluklardan temiz tutması gerekir. Sehî Bey de aşağıdaki beytinde bu konuda dikkatli olunması gerektiğini anlatmaktadır.

Gönül serâçasını sil süpür kudûretten

Ki lâyhı ola sana medh-i şâh-ı dîn-i perver (K.3/3)

Gönül saraycığını kaygıdan, tasadan arındır ki dine hizmette bulunan padişahın övgüsü sana layık olsun.

4. Pehlivan olması

Şair, gönül ile pehlivan ve aşk ile ateş arasındaki anlam ilişkisi kurmuştur.

Küştgîr-i dil ki olmuş dūd-ı âhı perçemi

Işk odına tutuşup durmaz yanar ister güreş (G.111/3)

Gönül pehlivanı aşk ateşi ile durmadan yanar ve aşk meydanında kahramanlık göstermek ister.

5. Bahar rüzgârı ile tazelenir

Hoşa giden ve hafif esen rüzgâr olarak tanımlayabileceğimiz bâd-ı nesîm; bâd-ı subh, bâd-ı seher, bâd-ı hoş-nesîm, nesîm-i subh gibi benzer kullanımlar ile divan şiirinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu hafif rüzgâr, diriltici etkisinden dolayı Hz. İsa'ya benzetilmiştir. Sehî Bey de aşağıdaki beytinde gönlünün bahar rüzgarının nefesi ile tazelendiğini söyler ve sevgilinin anber gibi güzel kokan ayva tüylerinin kokusunun sanki cân dirilttiğini dile getirerek Hz. İsa'nın mucizesine telmihte bulunur.

Nefes-i bâd-ı nesîm ile gönül tâzelenür

Cân dirildür meger ol bûy-ı hat-ı 'anber-sâ (K.10/2)

6. Sevgiliye yakın olduğu için mutludur

Seven, sevdiğine yakın olduğu ölçüde mutlu ve huzurludur. Gönül de sevgiliye yakın olduğu nispetle mutlu olacaktır.

Sevinür cân u gönül işigüne yüz süricek

Nitekim Ka'be tavâfın ide ashab-ı safâ (K.10/5)

Gönül ve cân, sevgilinin eşliğine yüz süreceği için mutludur. Nitekim huzur ehli olanlar Ka'be'yi tavaf ederler.

Gönlün hoş kokulu olarak tasavvur edildiği aşağıdaki beyitte şair, “bu-bû” kelimelerini cinas ilişkisi içerisinde kullanmıştır.

Zülf-i miskînün hevâsı ile hoş-bûdur gönül

Nice yıl esdi yine anı getürdün bu yana (G.4/4)

Gönül, sevgilinin misk kokulu saçlarının hevesiyle hoş kokuludur. Nice yıl esti yine onu getirdi.

7. Dünyaya bağlılık göstermesi istenmez

İnsanoğlu dünya hayatının geçiciliğinin bilincinde olmalı, dünyaya olması gerektiği kadar değer vermeli ve onu sonsuz zannetmemelidir (Aydın, 2023: 127). Dünyanın aldatıcılığının farkında olan Sehî Bey de gönlüne öğütte bulunarak bu hakikati dile getirir.

Kanı ol tecrîd ile kesretten el çek ki sakın

Bu cihânun iy gönül aldanma hûy u hâyına (G.141/4)

Ey gönül! Bu dünyanın gürültüsüne, dedikodusuna aldanma. Dünyaya ait şeylerden vazgeçerek kesretten el çek.

Zer ü sîmün koma mihrün gönülde ana meyl itme

Cigerde son nefesde her biri bir dâğ-ı hasretdür (K.17/4)

Gönülde altın ve gümüş sevgisi bulundurma, onlara ilgi gösterme. Son nefeste ciğerde her biri hasret yarası olur.

8. Ev olarak gönül

Sehî Bey'in gönül için kullandığı benzetmelerden biri de “ev” dir. Gönül evi sevgilinin makamıdır ve ona uygun olmalıdır. Bu nedenle gönül, daima güzelliklerin süslediği bir yer olmalı, kötülüklerden arınmalıdır.

Gönül beytini lâ-cârûsı ile sil pür pâk it

Kararmış ucb u kibr ü kîneden toptolu zulmetdür (K.17/21)

Gönül evini “Lâ” süpürgesi ile sil, tertemiz et. Orası kibir, kin, garaz ile kararmış, zulmet doludur.

Kâmetün servi gönül hânesin ideli makâm

Sularam çeşm-i hûn-âb ile cân cilvegehün (G.138/3)

Servi boyun gönül hanesini makam ettiğinden beri canın zuhur ettiği yeri kanlı gözyaşlarım ile sularım.

Târîk-i gamdan açdı dili rûşen eyledi

Dil hânesinde koyalı üstâd-ı kâr câm (K.25/41)

Sanat üstâdı, gönül hanesinde kadeh koyalı gam yolundan geçip gönlümüzü aydınlattı.

9. Gül bahçesi olması

“Edebî metinlerdeki gül bahçelerine bakıldığında hemen hemen bütün edebî, dinî yahut dindışı metinlerde bir gül bahçesi tasavvuru olduğu görülür” (Çukurlu, 2017: 70). Divan şiirinde de şairler, sevgiliye olan duygularını dile getirirken bahçe tasvirlerini sıklıkla kullanmışlardır.

Ey dost cân evindeki cânân degül misin

Dil gülşenindeki gül-i handân degül misin (G.179/1)

Ey dost! Sen cân evinde sevgili değil misin? Gönül gülşeninde nazenin bir gül değil misin?

Dil gülsitânı dün gice bir nûr idi yine

Bir boyı serv yanağı gül hoş-hırâm ile (G.207/4)

Gönül bahçesi dün gece; servi boylu, gül yanaklı, güzel yürüyüşlü bir sevgili ile yine aydınlıktı.

10. Harabe, yıkıntı olarak gönül

“Virâne ıssız, yıkık” (Özön, 1988, s. 280) anlamlarına gelen *harâb*, gönlün perişan durumunu anlatmak için kullanılan benzetmelerden biridir. Âşığın *harâb* olan gönlünü yalnızca sevgili tamir edebilir.

Ne sır durur bu ki yâ Rab hevâ-yı ışkun ile

Gönül harâbesini eyledi gamun ma‘mûr (K.19/29)

Yâ Râb! Nasıl bir sır ki bu, senin aşkının arzusu ile gönül harabesini senin kaygın, derdin ma‘mûr eyledi.

Mihri yapar egerçi ki gönlüm harâbını

Göge savurdı cevr eli cismüm türâbın (G.263/1)

Sevgilinin âşığa dostluk göstermesi onun harabe olan gönlünü tamir edecektir. Sevgilinin eziyetleri ise onu perişan eder, toprağını göge savurur.

11. Aşkta-sevgiliden kaynaklı feryat eder, acı çeker

Birçok klasik Türk şairi gibi Sehî Bey de gönlün, sevgiliden kaynaklı çektiği acıları şiirlerinde dile getirmiştir. Âşığın ızdırap içinde oluşun en önemli sebebi sevgilinin ilgisizliğidir. Bu ilgisizlik karşısında âşık kendisini bahtsız ve çaresiz olarak görür. Sehî Bey’in şiirlerinde gönül ile ilgili en fazla dile getirdiği husus budur.

Dil yanıp hicrân odına olsa cânândan cüdâ

Sen nasîb itme İlâhi ola cân andan cüdâ (G.3/1)

Gönül, sevgiliden ayrı düşüp ayrılık ateşiyle yanmaktadır. Allahım, cânın sevgiliden ayrı düşmesini nasip etme.

Eyleyelden dil ser-i zülfün hevâsın ârzû

Ten turâb oldu gönül pür-nâr iki gözüm pür-âb (G.15/4)

Gönül, sevgilinin saçının ucunu arzuladığından beri teni toprak oldu, gönül ateşle doldu, iki gözü ise yaşla doldu.

Gönül sen lâle ruhsarun ışkı ile yanukdur

Yaşum ırmağı anuñün kızıl kana boyanukdur (G.53/11)

Gönül sevgilinin lale rengindeki kırmızı yanağından dolayı yanuktur. Irmağa dönen gözyaşları bu nedenle kana boyanmıştır.

Bir bahtı kara tâlî'i hergiz açılmaduk

Hatt-ı ruhun gamıyla siyehkâredür gönül (G.145/2)

Bahtı kara, talihi hiçbir şekilde açılmayan gönül, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin gamıyla günahkar gibi karalara bürünmüş haldedir.

Câm-ı lebün şarâbuna bir çâre olmadı

Gam meclisünde derd ile bî-çâredur gönül (G.145/5)

Gönül, gam meclisinde dert ile çaresizdir. Sevgilinin dudak kadehi bir çare olamamıştır.

Nâr-ı hicrânunla nâlândur gönül

Âteş-i ışkunla sûzândur gönül (G.155/1)

Gönül, ayrılık ateşi ile inlemektedir. Sevgilinin aşkının ateşi ile yanmaktadır.

Halâs ola gönül ânîde vâdi-i gamdan

Eger inâyet iderse havâletin bana şâh (K.2/2)

Eğer sevgili, âşığa ihsanda bulunursa, gönül bir anda gam vadisinden kurtulur.

12. Âşığı gamdan kurtarır

“Yaradılıştan beri devam eden ezeli gam, şairin muhayyilesinde süreklilik arz eder” (Karabulut, 2021: 88).

Bahr-i gamdan kurtulup fülk-i ten olmazdı halâs

Bâd-bân açup gönül bulmasa âhumdan hevâ (G.6/2)

Gönül, âşığın âhları ile yelken açmış olmasaydı ten gemisi, gam denizinden kurtulamazdı.

13. Müşteri olması

Sehî Bey, aşağıdaki beytinde ise gönül ile müşteri arasında bir benzetme kurarak onun aşk pazarında satışa çıkarıldığını anlatmaktadır.

Bâzâr-ı ışk içinde gönül müşterîsinün

Boynına sardı zülfî metâ'ın idüp mezâd (G.33/4)

14. Köle, tutsak olması

Sevgili özgüveni ve âşıkları kendine itaat ettirmesi, hâkimiyet gücü ve emretme kudreti gibi özellikleri bakımından âşıkların nazarında sultan konumundadır. Bu durumda âşık da sevgilinin karşısında kul, köledir. Ülkenin sahibi padişah ise aşk mülkünün sultanı da sevgilidir (Kola, 2016: 88).

Bir şâh ışığınün yine dil oldı çâkeri

Kim kulu kapusunda bu dünyâ melikleri (K.4/1)

Gönül, yine bir sevgilinin eşiğinin kölesi oldu ki dünyanın bütün sultanları onun kapısında köledir.

Zülfünün her bir kılında niçe bin

Cân ü dil bağılyatur tutsağ idi (G.297/3)

Sevgilinin saçının her bir telinde binlerce cân ve gönül tutsak haldedir.

15. Şehir, Payitaht, Ülke, Mülk, Kale, Sultan

Gönül, Sehî Bey'in şiirlerinde şehir, kale, sultan, payitaht, mülk, ülke gibi kavramlarla benzerlik ilişkisi içerisinde kullanılmıştır. Gönülün sultan gibi otorite olması, payitaht gibi özel olması onun önemini vurgulamak açısından önemlidir.

Yıktdı dil ma' mûresin mihnetle bu gerdûn-ı dîn

Aç himmet kapusun gönlüm evin lutf eyle yap (K.11/31)

Bu alçak dünya eziyetle gönül şehrini yıktı. Himmet kapısını aç da lütfeyleyip gönül evimi mamûr et.

Çün hayâli pâdişâhı taht-gâhıdur gönül

Ya n' için cevri ile dil ma' mûresin vîrân ider (G.49/4)

Gönül, hayali padişahın ülkesidir. Peki o padişah -sevgili- neden eziyet ile orayı yıkmaya çalışıyor.

Şair, gönlü sultana, aşkı ise sultanın tahtına benzetmektedir.

Degme bir şâha kul olmakdan kaçır

Tahtgâh-ı ıška sultândur gönül (G.155/2)

Sıradan bir padişahın kulu olmaktan kaçır. Gönül, aşk ülkesinin sultanıdır.

Ol yâr olduğına gönül kişverine şâh

Efgân u âh ü nâle-i âşık yeter güvâh (G.251/1)

O sevgilinin gönül ülkesine padişah olduğuna kanıt olarak âşıkların inlemeleri, feryatları, âh etmeleri yeter.

16. Miskin olması

Aciz, zavallı, tembel, düşkün (Ayverdi, 2010: 828) anlamlarına gelen *miskin*, sevgili karşısında gönlün durumu için kullanılan benzetmelerden biridir.

Hîç meskende bu miskîn gönül itmedi karâr

Görelî gün yüzün üstündeki zülf-i siyehün (G.138/2)

Gün gibi parlayan yüzünün üzerindeki siyah saçlarını gördüğünden beri bu miskin gönül hiçbir yerde sabit ve sakin kalamadı.

17. Âşığın aşka düşmesine sebep olması

Âşığî, aşk yolunda sıkıntıya düşürdüğünden dolayı gönülden şikâyet etmek, divan şairlerinde sık rastlanan bir durumdur. Bu duruma farklı şairlerden örnekler vermek mümkündür:

Ben ne bahtımdan ne yârımdan şikâyet eylerüm

Hep beni âşüfte iden bu dil-i âvâredir *Ahmed Rüşdî, G. 184 / 34*

Ben ne bahtımdan ne de sevgilimden şikâyet ederim. Beni düşkün duruma düşüren bu avare gönüldür.

Belâ dildendür ol cânân elinden dâdumuz yokdur

Gönüldendür şikâyet kimseden feryâdumuz yokdur *Nev'î, G.126/1*

Bela gönüldendir, o sevgiliden yana şikâyetimiz yoktur. Şikâyetimiz ancak gönüldendir, başkasından değildir.

Uydı hevâ-yı ışka gönül bî-nevâ budur

Yokdur günâhı kimsenün iden bana budur *Mu'îdî, G.72/1*

Gönül aşk arzusuna uydu, bunda kimsenin suçu yoktur. Beni zavallı duruma düşüren gönüldür.

Sehî Bey de aynı duygu ile “Kanıma susadın da bir gözü kanlı sevgiliye meylettin. Ey gönül! Kanıma girdin, göreyim sen de kan ol” demektedir.

Susadun kanuma bir gözi kanlu yâra meyl itdün

Göze göz kanuma girdün göreyin iy gönül kan ol (G.151/3)

18. Ayna olması

Sehî Bey divanında, gönül ile ilgili önemli bir benzetme de aynadır. Aynaların lekesiz olması, görüntüyü olabildiği kadar kusursuz yansıtması arzu edilir. İnsanların aynaya benzeyen gönlünde toz, kir, pas olması onun saflığını bozacaktır.

Tasavvufî şiirlerde de ayna önemli bir sembol olarak karşımıza çıkar. “Tasavvufî hayatın merkezi kalptir. İç duyulara bağlı bütün faaliyetler gönülde meydana gelir. Gönül, tasavvufî bilginin, marifet ve irfanın kaynağı; keşif ve ilhamın meydana geldiği yerdir. Kalp tecellî aynasıdır” (Güler, 6: 2004). “Benlik ve masiva ile paslanan gönül aynasına Hak tecelli etmez” (Tarlan, 20: 2005).

Leb-i cânânımızun tûtî-i şeker-şikeni

Gönül âyînesine söyliyemez nâzundan (G.175/4)

Bir papağan gibi tatlı sözler söyleyen sevgili, nazından gönül aynasına konuşmaz.

Gönlüne neden toz kona ben hâk için iy dost

Yolunda gönül âyîne-i sâf degül mi (G.284/3)

Ey dost! Neden benim için gönlüne toz konsun? Gönül, senin yolunda saf bir ayna değil mi?

Kılca denlü hâtır-ı fâtırda kalmadı gubâr

Viridi dil âyînesine hatt u ruhsârı cilâ (G.256/3)

Kalpte kıl kadar toz kalmadı. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ve yanağı gönül aynasına parlaklık verdi.

19. Mest, perişan, pervane, deli olması

Şair; gönül kavramını mest, perişan, pervane, deli gibi sözcüklerle ilişkilendirmiştir.

Oldı dil fikr-i lebünle mest ü bî-hûş iy sanem

Viridi mey hâsiyyetin la 'l-i güher-pûş iy sanem (G.174/1)

Ey sevgili! Gönül, senin dudaklarının hayali ile mest olmuştur. Ey sevgili! Senin la 'l renkli dudağın şarap özellikleri vermektedir.

Dil perîşân olduğudur düşde gördüm dostlar

Boynuma salındı zülf-i 'anber-efşân dün gece (G.238/4)

Dostlar! Düşümde, gönlümün perişan halde olduğunu gördüm. Dün gece, sevgilinin anber kokusu saçan saçları boynuma dolandı.

Yanmağa şem ' -i ruhun şevkine dil pervâne-vâr

Câme-hâbuna gelür üftân ü hizân her gece (G.240/3)

Gönül, pervane gibi sevgilinin yanağının mumuna yanmak için her gece düşe kalka yatağına gelir.

Su gibi akdı gönül serv-i gül-endâmlara

Deli gönlüm n'ideyin uydı dil-ârâmlara (G.247/1)

Gönlüm; gül endamlı, servi boylu güzellere su gibi aktı. Ne yapayım ki deli gönlüm, gönül alan güzellere uydu.

20. Kuş, Bülbül, Keklik, Güvercin olması

Divan şiirinde hem genel olarak kuş sözcüğüne hem de özel olarak birçok farklı kuş ismine rastlamak mümkündür.

“Genellikle herhangi bir kuş türünü anlatmadan söylendiğinde âşığın, övülenin, sevgilinin veya rakibin sembolü olarak kullanılır. Âşığın gözü, bakışı, gönlü, canı bunların başında gelir. Bazı beyitlerde âşık bütün varlığı ile kuş olarak tasavvur edilir” (Ertap, 1996: 8).

Şehbâz-ı zülfün ile gönül murgın it şikâr

Sayyâd gibi avla begüm kuşu kuş ile (G.215/4)

Doğan kuşu gibi avcı olan saçların ile gönül kuşunu av yap. -Ey sevgili!- Avcı gibi kuşu, kuş ile avla.

Dil bülbülü feryâd ider ben hasteyi dilşâd ider

Âlemde bir hoş âd ider yâr ansa gelse nâmumuz (G.98/5)

Gönül bülbülü feryat eder, hasta olan âşığı mutlu eder. Sevgili, âşığı ansa, âlemde hoş bir ad kalır.

Dil ü cân kebkinde bir demde Sehî ide şikâr

Zülfi şehbâzı eger bâl açâ pervâza gele (G.227/6)

Sevgilinin doğan kuşu gibi avcı olan saçları kanat açıp uçsa gönül ve can keklğine Sehî bir anda av olur.

21. Feleğin sıkıntılarına alışkın olması

“Felek, genel olarak zaman, dünyanın dönmesi; yüceliği ve ihtişamı bakımından gücün sembolü olması; bu güç karşısında insanoğlunun acizliği, yedi veya dokuz kat olması; insanlara kötülük eden eziyet çektiren yönleriyle zâlim oluşu ele alınmıştır” (Kul, 2015: 20).

Çarh zehrin yutmada dil şöyle mu‘tâd oldu kim

Yidi tasdan geçmiş agu şehd ü şerbetdür bana (G.11/7)

Feleğin zehrini yutmaya gönül öyle alıştı ki yedi tasta geçmiş zehir, bal ve şekerdir bana.

22. İrfân sahibi olması

Ârif isen iy gönül koma bu günü yarına

Ayş u nûş eyle bilürsün çünkü irmez dem deme (G.222/3)

Ey gönül ârif isen bugünün işini yarına bırakma. Hoşça vakit geçir çünkü bugünün yarını olmayabilir.

23. Aşk hazinesinin bulunduğu yer olması

Âşık için en değerli hazine elbetteki sevgilisine duyduğu aşktır. Sehî Bey, hazineye benzettiği aşk için en güvenilir yer olarak gönlünü işaret etmektedir. Vîrâneler, hazinelerin kolayca bulunamayacağı mekanlardır ve bundan dolayı âşığın gönlü harâbeye benzetilmiştir.

Gönülde sakladı dil genc-i ışkı

Harâb içre olur ekser define (G.249/4)

24. Aşk derdi ile mutlu olur, sıhhat bulur

Divan şiirinde, dermansız dert olarak görülen ve tabipleri çaresiz bırakan aşk, aslında âşıkların şikayetçi olmadığı bir konudur. Birçok divan şairi bu hakikati şiirlerinde dile getirmiştir:

Başka bir zevk u sefâdur yâr derdi âşıkâ

Âkil olan derd-i ışk-ı yâre derman istemez *Süheylî, G.111-5*

Âşık olana yar derdi bir başka zevk ve eğlencedir, Akıl olan sevgilinin aşk derdine derman istemez.

Söylen tabîbe yok yire arz-ı ilâc ider

Bîmâr-ı derd-i aşk kabûl eylemez ilâc *Şeyhülislam Yahyâ, G.36-2*

Tabibe söyleyin ilaç vermek için boşuna uğraşmasın. Aşk derdinin hastası asla ilaç kabul etmez.

Aşk derdiyle hoşum el çek ilâcımdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânındadır *Fuzûlî, G.90-2*

Aşk derdinden memnunum, ey tabip beni tedavi etmekten vazgeç. Benim derdime ilaç bulmaya çalışma. Beni öldürecek zehir senin dermanındadır.

Şair, sevgilinin gamından dolayı mutlu olduğunu ve bu duruma şaşılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü, bu dert ile biraz da olsa sıhhat bulmuştur.

Aceb mi derdün ile şâd olursam

Gamundan buldı dil bir pâre sıhhat (G.18/3)

25. Akıldan üstün olması

“Gerek beşerî gerek ilahî aşkın dile getirildiği şiirlerde gönül, akıldan üstün tutulmuştur. Divan şiirinin teşekkülünde önemli bir kaynak olan tasavvuf anlayışının temeli aşka dayanır” (Ekmekçi, 2017: 529). Tasavvuf erbâbının Allah’ı gönül ve aşk vasıtasıyla aramaları, akıl yoluyla ona ulaşmak isteyen âlimler ve filozoflar ile aralarında tartışma konusu olmuştur (Göktaş, 2016: 183).

Ey gönül! Akıl ile aşk için kavga etme. Bilirsin ki pîr olan çocuk ile iddialaşmaz.

Eyleme akl ile ey dil ışk için ceng ü cedel

Pîr olan itmez bilürsin çünkü oğlan ile bahs (G.24/6)

26. Av, Avcı olması

“Av ve avlanma ile ilgili Farsçada “şikâr ve nahçîr” kelimelerini görmekteyiz. Bu kelimeler de dilimizde “av ve sayd” gibi hem gerçek ve mecaz anlamda hem de birleşik kelimelerde yaygın bir kullanıma sahiptir” (Yıldız, 2019: 179). Sehî Bey, keman kaşlı ve işveli diye tanımladığı Türk güzelinin, bir fitne ile bin cânı ve gönlü av ettiğini söyler.

Kurdı kaşî kemânı ol Türk-i işvedâr

Bir fitne ile bin dil ü cânı şikâr ider (G.45/2)

27. Ferhâd'a benzemesi

Şairler sevgiliye olan ilgilerinde samimi olduklarını dile getirirken kendilerini aşk yolunda öncü kabul edilen isimlere benzetirler. Divan şiirinde “aşk” söz konusu olduğunda akla gelen ilk isimlerden biri de şüphesiz Ferhâd'dır. Sehî Bey de gönlünü, aşk yolunda Ferhâd'a benzetmektedir.

Ferhâd'a benzeyen gönül, dağ devirmeye başladı. Ey tatlı ağızlı, tatlı dilli sevgili! Gözle ki âşığının yine oyunu var.

Kûhkenlik eyleyi başladı çün Ferhâd-ı dil

Gözle iy şîrîn-dehen erin yine oyunu var (G.79/2)

Aşağıdaki beyitte gönül, gam dağında bir Ferhâd olarak tasvir edilmekte ve âh kazması ile Şîrîn dudaklı sevgilinin gönlünü alması beklenmektedir.

Gönlün ansan tîşe-i âh ile ol şîrîn lebün

N'ola iy dil kûh-ı gamda sen de bir Ferhâdsın (G.191/4)

28. Çocuk olması

“Gönlün çocuk olarak tasavvurunun nedenlerinden biri de çocukların kendilerine zarar verebileceğini düşünmeden tehlikeli oyunlara meyletmeleri, hediye gibi güzel ve ilgi çekici şeylere çabuk kapılıp sevinmeleri gibi davranışlarıdır” (Hünerli, 2017: 941).

Dil tıflı gerçi gamzen okıyla oyalanur

Lîkîn kaşun hayâlini ansa oyalanur (G.82/1)

Aynı zamanda klasik şiirimizde gönlün, mektebe giden çocuğa benzetildiği kullanımlara da sıkça rastlanır. Aşağıdaki beyitte de şair “Gönül çocuğu, güzelliğinin mektebinde sayısızca ayrılık mektubu yazmıştır” diyerek bu kullanımı örneklemektedir.

Dil tıflı yazdı mekteb-i hüsnünde bî-hisâb

Vaslun firâknâmelerini tabak tabak (G.122/2)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında gönül ve aşk kavramına ve onunla kurulan benzetmelere/tasavvurlara sıklıkla rastlanır. Aşkın merkezi olan gönül mefhumu istisnasız her şairde karşılaşılan bu durum Sehî Bey'in şiirinde de görülmektedir. Sehî Bey gönlü; saraya, hastaya, harabeye, eve, müşteriye, payitahta, köleye, aynaya, ava, avcıya, çocuğa, pehlivana, gül bahçesine benzetir. Ayrıca gönül Sehî Bey için aşk yolunda bir Ferhad'dır, aşk derdi ile mutlu olur.

Gönül, feleğin sıkıntılarına alışkındır, irfan sahibidir. Sehî Bey'in diğer klasik Türk şairleri gibi geleneğin çizdiği çerçevede gönlü akıldan üstün tuttuğu görülür. Gönül aynı zamanda aşk hazinesinin bulunduğu yerdir. Genelde olumlu değerlendirmeler olmakla birlikte, Sehî Bey gönlü kimi yerde perişan, miskin olarak tanımlar, âşığın aşka düşmesine sebep olarak görmüştür.

Kaynakça

- Akarsu, K. (2011). *Rumelili Za'îfî Dîvânı (Tenkidli Metin)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Akatay, K. (2018). "Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki gazellerinde gönül". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 77-95.
- Akbalık, E. (2013). "Yunus Emre'nin şiirlerinde 'Gönül' imgesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26, 20-28.
- Aydın, M. (2023). "Divan şiirinde dünyaya yönelik olumsuz benzetmeler". *Turkish Studies - Language*, 18(1), 119-140
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Banarlı, N.S. (2007). *Türkçenin sırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Çukurlu, T. (2017). "Dîvân şâirinin Gülistân/Gülzâr/Gülşen mefhumu". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3 (2), 69-85.
- Demirel, H.G. (2005). *18. yüzyıl şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme- Tenkitli Metin-Tahlil)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekici, H. (2017). "Nev'î Divânı'nda aşk üzerine teşbihler". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (1), 21-36.
- Ekmekçi, G. (2017). "Divan şiirinde aşk ve sevda". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (54), 528-538.

- Ergin, A.Ş. (1996). *Yozgatlı Mehmed Sa'îd Fennî Dîvanı*. Ankara.
- Ertap, Ö. (1996). *Dîvân şiirinde hayvan motifi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Yüksek Lisans.
- Göktaş, M. (2016). "Divan şiirinde akıl tasavvuru". *İLTED* 1 (45), 173-186
- Güler, M. & Babür, Y. (2020). "Ahmedî Divanı'nda hasta kavramı ve göz hastalıkları". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (1), 42-60 .
- Güler, Z. (2004). "Şeyh Galib Divanında ayna sembolü". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal Of Social Science* 14 (1), 103-121.
- Güler, Z. (2014). "Divan şiirinde papağan". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 61-71.
- Gümüş, K. S. (2013). "Nedim Divanı'nda gönül kavramı". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 353-363.
- Harmancı, M.E. (2017). *Süheylî Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Hünerli, D.D. (2017). *Klâsik Türk şiirinde gönül*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Doktora.
- Karabulut, H. (2021). *Divan şiirinde "Gam u Şâdî"*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Doktora.
- Kavruk, H., *Şeyhülislam Yahyâ Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kemikli B. (2007). "Divan şiirinde hastalık ve tedavi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 19-36.
- Kola, F. (2016). "Aşka dair bazı tasavvurlar (16. yüzyıl divanlarındaki aşk redifli gazellerden hareketle)". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (2), 1-28.
- Kul, N. (2015). *16. yüzyıl şairlerinde felek kavramı*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans.
- Özön, M.N. (1988). *Küçük Osmanlıca Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Tanrıbuyurdu, G. (2012). *Muîdî, Dîvân (Metin-Çeviri)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Doktora.
- Tarlan, A.N. (2005). *Fuzûlî Divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, M. & Tanyeri, M.A. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunadurur, M. (2012). *Edirneli Ahmed Rüşdi Divanı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, E. (2019). *Mesnevî'de kalb/gönül*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans.

Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. Ankara: T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùtùphaneler ve Yayınlar Genel Mùdùrlùđù Yayınları.

Yıldız, E. (2019). “Klasik Türk Şiirinde Őikâriyyeler/saydiyyeler”. *Tùrklùk Bilimi Araştırmaları*, 46, 177-221.

Yıldızhan, R. (1997). *Fuzûlî, Bâkî, Nef'î ve Nedîm Divanları'nda iç mekân*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans.

İnternet Kaynakları

<https://www.kuranmeali.com/> [Erişim Tarihi: 26. 08. 2023]

<https://www.luggat.com/> [Erişim Tarihi: 10. 05. 2023]